

Slavska uvěk nek nam majka bude  
Hram, u kojeg' snašat ćemo krilo,  
Sve što 'e dobro, pravo, lěpo i milo;  
Dobri nek nas hvale, — a zli kude.

Pod barjakom samo istine svete,  
Sărca k dobru, duh k slozi vodimo,  
Bratsku ljubav posvuda učimo,  
Pak će željne sinut dan prosvěte.

Stara će se ponovit vrěmena,  
I gorke će dokinuti vaje;  
Na svě će se bratja upoznat kraje,  
Videć jednog da su od kolěna,

Brat će bratu desnicu pružiti,  
Razorivši, što nas děli, stěnu,  
Zagăriliti majku preljublenu —  
Srěćna će tad domovina biti.

Zori, zori dakle, Zoro mila!  
Zrakam sloge slavsko nebo resi;  
Čini skoro da nam dan zakresi  
I razsvětli hram slovinških Vila'!

Vladimir.

### Něšto o Bugarih.

(Izvadak iz dnevnika jednog domorodca putovavšeg u Carigrad na koncu godine 1843.)

Prolazeći kroz Bugarsku našo sam medju istimi Bugari znatnu razliku, i neki razpor, koliko u jeziku toliko u narodnih običajih. Bugari, koji stanuju u predělu od *Stambola* do *Filibe*, i od *Galca*, *Varne* do *Vidina*, ponosito sebe nazivaju *pravimi Bugari*; a one, koji se od *Filibe* i *Vidina* do kotarah sārbskih i arnautskih pružaju, pošpotnim imenom: »*Šoppovia* zovu. — *Pravi Bugari* nose svi cārne ili sinjaste zdvorane haljine, od tanka sukna, koje sami tkaju, a na glavi kapu cārnu, ili bēlu, šivenu od jagnjetje kožice. Perčin u jednu pletenicu sukan, češljom na vārnh glave prikopčan, pod kapom nose. Ženski spol ovdě priprosto, bez svake šare, ali tako ukusno i narodnome duhu shodno odělo nosi, da bi ga vrědno bilo na dugo opisati, i potanko izrisati kao pravi ures naše narodnosti. Odělo to po prilici ovakvo je: bēla kó sněg i tanka košuljica od platna domačega prilično k tēlu skrojena i od bokovah do doli poněšto u širji

skut prolazeća, tja do zemlje se pruža, tako da u bārzm hodu hitroj Bugarki petice celiva. Nje rukavi uzki blizu šake na smārs (nabor) su izvedeni i skopčani; a ogārlica tanka pod bradom žutomědnimi petljicami skopčana. Tu košulju pokriva opet druga od platna kupovnoga, najviše modre ili cārne boje, s pruceim posve cārvenimi, ili žutimi, koji se niz svu tu košulju do doli jednako pružaju. Rukave ima uzke do pārstah pružene, a doli kratja je za jednu podlanicu od bēle košulje. Skrojena je k tēlu tako prilično, da pleća i pazuhetěsnoćom steže, pod pārsima čvārsto skapča, a pārsa sva do vrata bēlom košuljom pokrivena prosta ostavlja. Do pojasa je kao i dolnja košulja bez ikakva smārsa; dalje doli sve to više širi se, i u veliku širinu kano prolěva. Tu haljinu izpod pārsiuh kopčama lěpo stegnutu Bugarke opet svitom iliti pojansom jednostrukim, za podlanicu širokim i svakimi bojami vezanim opašu, i pojas kopčami sapnu. Od pojasa do kolěna sprěd visi pregačica iliti šarena marama, u nēkih pārtena kupovna, u nēkih sukna kod kuće pravljena. Kad van doma na ulicu ili polje izlaze Bugarke, opet tretju haljinu od tankoga domačega sukna, boje modre ili mārke, bez rukavah gori tēsnu i pod pārsima skopčanu, a doli široku i dosta dugu oblače. Ova izgleda kao što u nēkih predělih Horvatske, osobito okó Karlovca, ženske surke ili dulji zobunci. Bugarke ponajviše hode bosonoge; nu od kolěna do pól nadpleta (do blizu nožnih pārstah) i do pete na način perjonoge golubice nose bēčve od cārvene čohe skrojene, i pod kolěnom, da nespādnu, vārpcom podvezane. Kose (vlase) na tēmēnu u razdiok dēle, i na dvě strane na zatiok tēraju, pa odanle u dvě pletenice spletene, nēke puštaju niz ledja, da vise, a druge ih na zatioku u klupko motaju. Na glavi nose dēvojke kapu od tankoga bēloga platna šivenu, a udate od cārvenoga, koja sam zatiok do vrata i do slēpih očiuh pokriva, a tēmē golo stoji, na način hārvmatskih poculicah. Za tu kapu privežu Bugarke udate i dēvojke jednako, od tri pedlja široko, vārlo tanko i bēlo platno, na način koprene, pustivši je niz ledja da visi tja do petah, niti ga skidaju, što mu drago radile u kući, ili na dvoru. Milo je očima gledati, kada u bārzm hodu hitre Bugarke vētrić koprenicu propuhuje, i igrajuć se šnjome, sadju na jednu, sad na drugu stranu hita i previja, sad u nalik zmije mota, sad opet pusti, da visi ravno niz petice, i skute gospoji celiva. Na Bugarki nije vidět rukavice, ni narukvice, ni pārstene, ni ogārlice (gjerdana), ni podušnice, ni kite, niti ikakva umětna ure-

sa od srebra, zlata i novacah; njihova prostota, vitkost struka, vedrina lica, mio pogled zanosi mi pamet na staro narodno gospodstvo i plemenštinu te čeljadi. — Ova prostota nevlada međjutim po svih selih Bugarie, već u nekih predelih nebrojeno novac o pletenicah naših Bugarkinjah viseći zvekeče.

Kako u odělu, tako i u besědi ovih iztočnih krajinah *pravi Bugari* prosti su, jer malo ne svi, ponajviše muklim glasom, i to samo upitani kano na silu progovaraju. Na pitanje najviše kretanjem tēla t. j. prigibanjem, ili otresanjem glave, puštajući glas kroz nos, stvar potvrdjuju i zaněkujuju. Rěči vārlo na kratko izgovaraju, i samoglasnike mnoge progutaju, n. p. *r'ka*, ruka; *mam*, imam; *gvida*, goveda; *žnjam*, žanjem; *spjem*, spavan; itd. Svim blizo samostavnim imenom dodaju članak (articulus) *ta*, n. p. *rkata*, zemljata itd.

Kao što u obće sela tako su i kuće u iztočnih ovih krajinah posve hārdjave, i budući u ravnici bez šumah i brěgovah, ponajviše od plota pletene, izvana blatom umazane, i slamom pokrivenene, ali uza sve to Bugari kao što u haljinah tako i u pokućtvu veoma ljube čistoću. Kuća je svaka u nutri nekom bēlom zemljom kano krečom lēpo obēljena, pometena, raztrēbljena i osobitom pomnjom uredjena. — Hrane se Bugari hlēbom od ječma, raži, i mogućnii od pšenice, mlēkom, sirom i mesom ovčjim; a u post, koj po običaju cārke iztočne strogo obdāržavaju, pasuljom, kupusom i ribom. *Peperku* (papriku) u svakom jelu obilno upotrēbljaju; u pitju su posve trēzni i uměreni, rakiu malo piju, nu vinom i siromašnii običajno se služe. — Podnebjje blago, životu i zdravju čovčjemu veoma priatno, ni vārlo studeno, ni vruće imaju, zato su Bugari ponajviše svi skoro rumeni, mesnati, zdravi, snažni, jedri i struka visoka. Kukuruz u iztočnih krajinah Bugarske nigdē se nesije, i buduć da šumah neimaju, svinjah se malo hrani i nalazi; nu tim više hrane stoke, govedah i ovacah mehke vune.

Koliku štetu donosi narodnomu prosvětjenju gārčko duhovničtvo bratje naše iztočnoga vėroizpovėdanja po udaljenih predelih Sārbie, Bosne i Hercegovine, krasno su ove godine izkazale peštanske Sārske narodne novine. Naravno slēdi, pak i na vlastite oči vidio sam, da je ova šteta dvostruka u Bugarskoj, gdē je tihi i krotki Bugarin usilovan živiti u jedno sa surovim nesrodom gārčkim u svedjernoj duha razpri i neslogi. Osobito po primorju Bēlomorskom ugnjetavanje mirnoga Bugarina često sam suzama oplakivao.

Bugari u zapadnih krajinah živeći i *Šoppovi* zvanu u tom se razlikuju od pārvih t. j. *pravih Bugarah*, što oni nose haljine samo od bēloga, a neki od kudraste boje sukna, koje sami prave. Mužkarci kose u dvē pletenice sukane s obe strane vrata niz pārsi puštaju. Ženski spol nebrojeno mnoštvo novacah na pletenicah, ledjah, kapah od svake vārsti, i na ogārlicah prišiveno nosi. Haljine suknene imaju rēzama cārvene čohe, a pārtene svake boje pamukom vezene i nakitjene. Ovi Bugari mnogo su prostii i slobodnii u govorenju od pārvih t. j. *pravih Bugarah*; članak *ta* malo gdē se čuje, posljednju slovku malo glasnie s ostrim accentom izgovaraju, n. p. *ovcē, kozē*. Zapadne ove krajine ne samo što su prostranie, nego i šumom, planinama, vođom, lozom, pšenicom, kukuruzom, rezkom (pirinčom), voćem i istimi žitelji obilnie od iztočnih: ovdē bo svako bārdo, dolina, šuma, polje puna su kućah, selah, varoših, palankah, tako da se mogu prilikovati drugomu predělu Europe. Ovdē su već i lēpše kuće i većja sela, nego tamo. Gārakah ovdē već ni od želje viditi nemožeš, samo po varoših gdē koji tārgovac nalazi se, nu svaki usilan je ili bugarski govoriti, ili navěk šutiti. Turci isti po selih svi bugarski govore, a tako isto i po varoših svi bugarski znadu, niti se stude po pazarištih vikati: »*sladka buzica*,« »*kesela buzica*.«\*)

Šta se čudorednog značaja svih Bugarah u obće tiče, ovaj je taki, da bi se mnogim tako zvanim izobraženim narodom Europe po pravdi predstaviti imao. Bugarin je čvārsta, čista i postojana značaja, priproste i nepokvarene čudi. On nezna lagati: što ti reče, neporeče, kao što ti šta kaže, onako jeste; o prevari i nemisli; obećanja vėrno izpunjava, malo govori, duboko misli, pravedno sudi, mirno sa svakim žive, postidnost mu u očima, i na jeziku prebiva; čistoću kao što u odělu, u kući, u pridvorju, tako na tēlu i duši vārhu svega ljubi. Nikad se ne zaklinje, ni Bogom, ni vėrom, ni kārstom, ni dušom, ni najmanjim stvorenjem. Za psovku nikakvu nezna, kad se najžeštje razsārdi, ovo mu je besěda: »*da ga gospod potepel, ubil*;« »*da ga naružil maren*. Bugari rado i pėvaju, osobito uz gajde, ponajviše glasom mehkim (mol) i poněšto turovnim. Oni imaju i književnoga prosvětljenja više, nego što svēt o njih misli. U svakome predělu i najmanjem selu, u svakome

\*) *Buza* i *buzica* jest pitje, od brašna prosena i vode spravljeno, s kojim se Turci, a najviše Arnauti služe.

hanu\*) kud sam prolazio, prije nego bi pošo, donese mi starešina doma račun za jelo, piće, konak i hranu za konja, svojom rukom, bugarskimi pismeni napisan. Velika je šteta našoj narodnosti, što se još ni jedan od naših domorodacah našao nije, koj bi bio u svaki kut ove prekrasne zemlje zavirio, i spoznao se s ovim našim rodom. — Troše se godine i godine, skupo se platjaju učitelji za naučiti jezike, nječki, latinski, francezki, talianski, englezki, gječki, turski itd.; to ništa netrěba našem domorodcu putniku, jer Bugar razumi svaku našu besědu; on nije barbar, već iskreni gostoljub, osobito kad mu kažem, da sam njegova roda i plemena, smije se, i silom me vodi u svoju kuću, nudi jelom i pitjem: »Hodi bratko, sedi, da l' razberaš što l' govorim?« — »Razberam«, ja mu velim, i tađ se neobično raduje. O narodnosti naravski ništa nezna, i kad mu govoriš šta o slavenstvu, nerazumi, te čini mu se to novi svět, prije nečuveni. Tako isto u Carigradu nebrojno je mnoštvo Bugarah. Oni ondě najviše peku hlěb, bave se o svakome zanatu, različita jela, poslaštice i vodu po čaršiah nose i vikaju, sad »Sirenje« sad »Poca«\*\*). Svaki zna gječki i turski, nu gděgod se dva sastanu zajedno, najmilie materinskim jezikom govore, i za zdravje se pitaju. Al ne samo Bugarah, veće i drugih Slavenah sila se u Carigradu nalazi. Tako sam u Galati pred carkvom Sv. Petra, gdě redovnici Sv. Dominika stanuju, jednoć velik broj odličnih i lěpo oděvenih ljudih čuo slavenški govoriti. Ja nevěst se čineći tu stanem, i šutim; jedan od ovih upita drugoga: »Zar si i ti Hārvaťjanin?« On stavivši desnu ruku na parsi ponosnim glasom odgovori mu: »Hvala Bogu! Otac mi je bio baš pravi Hārvaťjanin, valjda će mu biti i sin!« Na ovake sam iskrene domorodne razgovore i sâm neznam kolikokrat, a to u svakome blizo sokaku preprostranoga Carigrada nehotice prispio. — Tako se rěčima hajde, hajdemo, dođi, Turci, Gječci, Ermeni, i vās Carigrad osobito po čaršiah (pazarištih) služi. — Toliko Slavenah ima u Carigradu, da se u carkvi Bogorodice Marie zvanjoj, u Galati, svake nedělje, i u zapovjedne svetce, za same Slavene služi sv. Misa, pod kojom se Evangjelje čita, i rěč božja propověda pravim i čistim dalmatinskim narěčjem; i to se nikad nepropušta, dočim se jezikom nječkim, talianskim, gječkim i turskim samo uzaměnce po redu propověda, jednim jedne nedělje, a drugim druge. — U carkvi sv. Nikole iztočnog vëroizpovědanja isto se čini narěčjem sārbskim, i ruskim. Čudim se, a istinu kažem, da u ladjah i parobrodih, koji izpod Stambola orući

Bělo i Čarno more, tãrgovinu vode s Tãrstom, Mletcim, Jakinom (Ancona), Livornom, Amerikom, Gječkom, Sirmom, Egiptom itd. blizo svi kapetani i njihovi dvornici sami su južni Slaveni, ponajviše Dalmatini, Kotorci, Dubrovčani, itd. pa šta mi je najmilie, svi revni rodoljubi. Tako g. Marko Dobroslavić iz Dubrovnika, kapetan na parobrodu dunavskom Argo, premda zna dobro jezike: turski, vlaški, talianski, francezki i nječki, pak od same domorodne iskrenosti, družbi, koja do 15 osobah broji, neda drugim nego slovinskim jezikom sloviti. Ovoga častnoga rodoljuba, kao i drugih slavniñ domorodacah spomen u momě sãrcu nikad se ugasiti neće!

### Narodno kazalište u Zagrebu.

Poslě dvogodišnjega prestanka opet nam jednoć u dio pade kazališna poslaštica. Gospoja Vagi, koja je već prije dvě godine danah u narodnom kazalištu obćenitu pohvalu bila stekla, oglasi, da će se na 12. Ožujka, (kad se je u njezinu korist igralo) osim jednog nječkog komada i drugi jedan komad u narodnom jeziku predstavljati, da ovako Horvatom ugodni večer pripravi. Kao što smo se s jedne strane vēsti toj radovali, tako smo se opet bojali, da je od onoga vrěmena občinstva našega nagnutje prama narodnomu kazalištu ohladnulo i da neće izpuniti očekivanje vrědne umětnice. Strah nam povekša se, kad je u opreděljeni dan i uru, gdě se je imalo predstavljenje započeti, strahovita oluja bėsniť počela. Kiša i tuča, gromovi i munje udaraše, kao u pãrkos domorodcem. Valjda ih je nebo hotělo izkusiti i strah nas je bio, da ćemo najti prazno kazalište; nu kolika nam radost obuze sãrce, kad opazimo, da je sve dubokom napunjeno, da iz svih lica domoljubna vatra žari! — Najprije su igrali nječki jedan komad »Sieben Uhr« i zaisto nam se činjaše, kao da sedam sati traje, toli su nam duše hleptile za narodnimi glasovi.

Napokon digne se zastor, i na pozorište stupi g. Frasinelli, te odpěva poznatom vēstinom pěsmu jednu iz pãrve narodne opere »Ljubav i zloba« koju je g. V. L. sastavio, i morade istu pěsmu po obćenitoj želji opetovati. Zatim se je igrao rećeni komad »Udovaca«. Nije nam naměra potanko razbirati igru ovu; nu to ipak moramo kazati, da je očekivanje naše nadvisila. Nježnost gje. Vagi, prostota gna. Veissa i nedužnost mlade Engelmanice, s kojom su lica predstavljali, te skladnost i naravnost svega predstavljenja morali bi i nehotice pohvaliti. Osobito pako čudili smo se maloj Engelmanici, koja će zaisto moći svojim izvanrednim dramatičkim talentom horvatskoj svojoj domovini na čast biti, kad se jednom posve izобрази i uvěšba. Pa valja znati, da dvojica od njih nisu Horvati, i vēndar su nam svi žãrtvu toliku prinесли, i naučili zadaće u malo poznatom jeziku. To će svaki domoljub procěniti; nu zajedno uvěriti se, da jezik naš mora bit ipak krasan, buduć da ga i inostranci toli rado uče.

\*) T. j. putničko svratište Enkehrhaus.

\*\*) Bugari obiěno nose sir i pogaću po čaršiah; pãrvo zovu: sirenje, a drugo poca.